

Sanat, fıtrat ve değer

Taha Çağlarođlu

Özet

İnsan ruhundan güneşlere kadar fıtrattaki kelimeleri, sözleri, dilleri keşfetmek, Allah'ın bir rahmeti ve hikmeti olan sanatın hem imkânı hem imtihanıdır. Öğretici metinlerde 'değer' olarak karşımıza çıkan hususlar, mesajı net olarak, doğrudan verir. Sanat metinlerinde ise değerlerin doğrudan verilmesi söz konusu değildir. Biz 'yaşantısal' bir ortamda, kurmaca metnin mekânlarında, şahıslar arası diyaloglarda, hüznün ve neşenin, duyguların ortasında yazarın kalbî ve aklî dinamiklerinin bir tezahürü olan birtakım değerlere rastlarız. Öğretici metinlerde işlenen değer ile sanatın 'değer'inin söylem bakımından birbirinden farklı olması, sanatçıyı daha hassas bir konuma sürüklemektedir. Sanatçının "melodram, vaaz, tebliğ romancılığı, hitabet metni, sulugöz anlatım" tarzında bir tuzağa düşmesi de gerekmektedir. Sanatçı; muhayyile, zihin, irade, duygu ve lâufe-i Rabbaniyesinin yüzünü kibleye döndürerek sanatını inşa etmeli, hayatı bu perspektifle çözümlemelidir. Bu çalışma; 'sanat, fıtrat ve sanat eserlerinde değer' kavramlarını bu zaviyeden ele almaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Sanat, edebiyat, fıtrat, hikmet, hüznün, neşe, sanat eserlerinde değer.

Sözbaşı

İnsan ruhundan güneşlere kadar fıtrattaki kelimeleri, sözleri, dilleri keşfetmek, Allah'ın bir rahmeti ve hikmeti olan sanatın hem imkânı hem

İmandan
kaynaklanan
'güzel sözler,
hamdler, şükürler,
tevhidler,
tehliller, tesbihler,
tekbirler'in,
'manevi meyveler
ve güzellikler'in 5
sanat formatında
ortaya çıkması
için bir çiçekte,
bir bulutta,
bir hüziinde,
bir neşede, bir
yalnızlıkta, bir
ayrılıkta kâinatı
okumak gerekir.

imtihandır. Bediüzzaman'ın, risalelere genel olarak 'Sözler' adını vermesi de fitrata vurgu yapmaktadır. Öyle ki Bediüzzaman 'Barla ağzı'ndan, 'dağ lisani'nin 'bir muazzam kelimesi olan çınar ağacı'nın 'mevzun ve muntazam meyve kelimeleri'nden, 'her meyvedeki kanatlı mevzun tohumcuk harfleri'nden söz eder. ¹ Başka bir bahiste "...bütün meyvedar ağaç ve nebatlar(ın); mizanlı ve fesahatli yapraklarının dilleriyle ve süslü cezaletli çiçeklerinin sözleriyle ve intizamlı ve belâgatli meyvelerinin kelimeleriyle beraber, müsebbihâne şehadet getirdiklerine"² dikkat çekerek fitrattaki 'fesahat, cezalet, belâgat' hususlarını uzun menzilli nişanlarla hatırlatır. 'Toprak, su, hava, nur' unsurlarının dört küllî dil olduğundan, her bir dilin milyarlar, hattâ trilyonlar, katrilyonlar adedince kelimelerinden; toprak ve su unsurunun, küllî birer lisan olarak hâl diliyle kâinatla alâkadard olduğundan söz eder. ³

Yine semavatın 'güneşler, aylar, yıldızlar, berkler, şimşekler, ra'dlar, katreler kelimeleri'ne; bir çiçeğin 'tarz-ı ifadesi'ne; her bir bitkinin 'tebessüm-kârâne mânevî tekellümleri'ne; 'umum çiçekleri dinle'meye; 'yeşillenen yaprakların dili ile ve bir neş'e-yi lûtufla tebessüm eden çiçeklerin lisâniyle ve bir cilve-i rahmetle gülen meyvelerin kelimâtı'na dikkat çeker. ⁴ Bu bahsin sonunda 'eğer bütün rûy-i zemindeki ağaçların lisân-ı hâllerini birden dinleyebilsen' diyerek çok yüksek bir tefekkürün ve güzellik duygusunun kapılarını açar.

İmandan kaynaklanan 'güzel sözler, hamdler, şükürler, tevhidler, tehliller, tesbihler, tekbirler'in, 'manevi meyveler ve güzellikler'in ⁵ sanat formatında ortaya çıkması için bir çiçekte, bir bulutta, bir hüziinde, bir neşede, bir yalnızlıkta, bir ayrılıkta kâinatı okumak gerekir. Allah ile sanat, sanat ile iman arasındaki ilişki anlaşılmayıp zedelenirse kâinatın dilleri işitilmez olur; sanat da 'seyyidinden kaçmış bir köle' durumuna düşer.

Fitratı bozmayan sanat penceresinden bakıldığında Batı'daki değerler anlayışı ile bizdeki çok farklıdır. Batı'da veya Batılılaşmış zihinlerde değerlerin amacı, dünyada rahat etmektir; batılı zihniyet, nesillerin anarşist olmasını istemez. Çünkü nesiller anarşist, uyuşturucu bağımlısı olursa huzurları kaçır, dünyada rahat edemezler. Bizde ise insanlığın yani insanîyet-i kübranın inşası, insani değerlerin içselleştirilmesi hem iç dünyamızda hem kâinatla iletişim ve kardeşlik anlamında bir bütünlükle söz konusudur. Söz gelimi bir insanın iş ahlakının iyi olması, fakat alkol kullanması veya zina yapması, insanîyet-i kübra medeniyetinde hoş karşılanmaz; yalnızca iş ahlakı yeterli değildir.

İnsani değerler güzel ahlak için verilecekse güzel ahlak ne için lazımdır? İnsanın bu dünyada mutlu olması için mi, yoksa her iki dünyada mutlu, huzurlu olmak (saadet-i dareyn) için mi? Bu noktada sadece dünya odaklı değer yargıları inşa edenlere, bunları benimseyenlere karşı 'Sonun firavun gibi olur.' söylemi yerine 'Firavun olursun.' gerçeğini vurgulamak, daha doğru olabilir.

1. Nursî, Bediüzzaman Said, *Sözler*, On Dördüncü Söz.
2. Nursî, Bediüzzaman Said, *Şualar*, Yedinci Şua.
3. Nursî, Bediüzzaman Said, *Emirdağ Labikası*, Yeni Asya Neşriyat, s. 674-675.
4. Nursî, Bediüzzaman Said, *Sözler*, 33. Söz, 19. Pencere)
5. Nursî, Bediüzzaman Said, *Emirdağ Labikası*, Yeni Asya Neşriyat, s. 676-677.

Sanat eserindeki değer, hikmete ve hakikate dayanmazsa ya hurafelere dönüşür ve malayanıyat olur veya dalâlete yol açar; insanlığı geliştirmez, derinleştirmeyiz, değersizliğe, narsistik sanata, abesiyet sanatına sürükler.

Öğretici metinlerde 'değer' olarak karşımıza çıkan hususlar, mesajı net olarak, doğrudan verir. Sanat metinlerinde ise değerlerin doğrudan verilmesi söz konusu değildir. Biz 'yaşantısal' bir ortamda, kurmaca metnin mekânlarında, şahıslar arası diyaloglarda, hüznün ve neşenin, duyguların ortasında yazarın kalbî ve aklî dinamiklerinin bir tezahürü olan birtakım değerlere rastlarız. Fakat sanat, esas itibarıyla kalbîdir; akıl ve fikir (değer) kalbin içine nakşolmuştur.

Öğretici metinlerde işlenen değer ile sanatın 'değer'inin söylem bakımından birbirinden farklı olması, sanatçıyı daha hassas bir konuma sürüklemektedir. Sanatçının "melodram, vaaz, tebliğ romancılığı, hitabet metni, sulugöz anlatım" tarzında bir tuzağa düşmemesi de gerekmektedir. Bu gibi tuzaklara düşen metinlerin kalıcı ve gerçekçi olmadığı, sanatsal kıymet taşımadığı malumdur.

İnsan ilişkilerindeki 'değer'in hayatın içinde yaşanması esastır. Canlı değer, erdemi işaretler. Hayatı 'değer'lendirmek için (adı evrensel değer, mutlak değer, insani değer vb. ne olursa olsun) hangi yoldan gidersek gidelim, insani iklime ulaşıyorsak zaten orası fitratın ta kendisidir. Fıtratın keşfedilmediği yerde, kişilere göre farklılaşan değerler ortaya çıkmaktadır.

Sanat, küçük bir âlem olan insanı ele alır. Sanattaki değer, kendi kendisini anlatır; bunu hitabet edasıyla, söylevci ve buyurgan üslupla yapmaz/ yapmamalıdır. Değeri yazar değil de değerın kendisi anlatırsa sanat eseri, başarıya ulaşmış demektir. Hayatın içindeki değer, yazarın kendisini göstermeden tezahür eden değerdir. Kahramanların insani hâlden çıkarak yazarın kuklası olması, bir fikri dayatması, didaktiklik tehlikesi doğurur. Hakikatle ilişkisini kesen, vicdanın taaffününe, tabiatın bozulmasına, fıtratın çürümesine yol açan, ruhu nefisleştiren, insanı ve kâinatı anlamlı görmeyen sanat da deccal olur.

Her bir disiplinin, ilmin, kemalin bir ism-i İlâhîye dayanması, bizi sanat eserinde anlatılanın yaşandığı değerın de esma olması hakikatine götürmektedir. Son tahlilde sanat da bir ismin/ isimlerin tecellisi suretinde tezahür etmelidir.

Konunun açılımı

Günümüzde egemen olan sanat anlayışı, sanatın doğrudan doğruya bir fikri dayatmamasıdır. Edebiyatın bir propaganda aracı olamayacağı, sanat ve edebiyat çevrelerinde kabul gören bir anlayıştır. Ancak edebiyatın kimliksizleştirilmesi, faydasız ve işsiz hâle getirilmesi, edebî eserin söz yığınına dönüşmesi, insan ruhuna ve vicdanına tutunamaması da ürkünçtür. Sanatla meşguliyetin amacı, eşyaya hâkim olmak ve onu köleleştirmek değil, marifetullah ve muhabbetullaha kapılar açmak olmalıdır. Ömer Lekesiz, öncelikle Müslüman yazarların vaazdan kaçmamalarının elzem olduğunu, vaazın dinin dili olduğunu vurguladıktan sonra 'vaaz ile edebiyatın ilişkisini sahih anlamda yeniden kurmanın' derdine düşmenin gerektiğini vurgular.⁶

İnsan ilişkilerindeki 'değer'in hayatın içinde yaşanması esastır. Canlı değer, erdemi işaretler. Hayatı 'değer'lendirmek için (adı evrensel değer, mutlak değer, insani değer vb. ne olursa olsun) hangi yoldan gidersek gidelim, insani iklime ulaşıyorsak zaten orası fitratın ta kendisidir. Fıtratın keşfedilmediği yerde, kişilere göre farklılaşan değerler ortaya çıkmaktadır.

6. Lekesiz, Ömer, *Sanat Bizim Neyimize*, Profil Yayınları, İstanbul, 2013.

*Sanat insanla
Allah arasında
özgün, özgür
bir yoldur.
Fıtrata uygun
güzergâhlarda or-
taya 'fikret, ibret
ve ünsiyet' yani
'akıl, kalp ve vic-
dan' bütünleşmesi
ortaya çıkmakta-
dır. 'İbret, fikret,
ünsiyet' kavram-
ları Müslüman
sanatçının dün-
yaya bakışına ve
onu yansıtmasına,
neşe ve hüzüün
bahsine ufuk açan
müfredattır.*

'Değersiz sanat', kimliksiz sanat olduğundan onunla uğraşmaya değ-
mez. 'Saf sanat, salt sanat' gibi söylemlerle hakikate, hikmete, maveraya
değmeyen bir sanat anlayışına ve eser inşasına kolları sıvamak, sonuçsuz ve
bekasız bir çabadır. Edeb, hikmet ve estetik, çayda eriyen şeker misali tat
verdiğinde insanı uhrevi olana çeker; fakat marksist, materyalist, modernist,
postmodernist anlayışlar için estetik (o da zahiren) kabul edilir bir değerse
de edeb ve hikmet kabullenilemez kavramlardır. Onlar için yeryüzü ya sınıf
çatışmalarının mekânı, ya meyhane ya da muzlim bir çilehanedir.

"Sanatın ne anlattığı değil, nasıl anlattığı önemlidir." düşüncesi, sanat
edebiyat dünyasında çokça dile getirilmiştir. Elbette 'nasıl'lık önemlidir;
fakat anlamı kendine feda ettirecek bir sanat anlayışının da insana bir şey
katmadığı, insanı boşu boşuna meşgul ettiği de teslim edilmesi gereken
bir gerçektir. Lâfizperestlik, suretperestlik, üslupperestlik, teşbihperestlik,
hayalperestlik, kafiyeperestlik tuzaklarına düşenlerin nasıl bir sanat ortaya
koydukları ve insanı hangi uçurumlara sürükledikleri, tartışılmaz bir tablo
hâlinde karşımızda durmaktadır. ⁷ 'Değersiz sanat' diyebileceğimiz bu plat-
form, hakikati incitmekte, ondan medet ummamakta ve almamakta, ha-
kikate misal olmamaktadır. Necip Fazıl'ın "Ver cüceye onun olsun şairlik/
Şimdi gözüm büyük sanatkârlıkta"⁸ mısralarını bu bağlamda da düşünmek
lazımdır. Edebiyat; divanese sözlerden, şehvet peşinde koşan cümlelerden,
insanın mahrem her hâlini tasvir eden ifadelerden, deccaliyet mayınlarına
istekle basılan bir imkândan ibaret sanılmamalıdır.

Sanat insanla Allah arasında özgün, özgür bir yoldur. Fıtrata uygun
güzergâhlarda ortaya 'fikret, ibret ve ünsiyet' yani 'akıl, kalp ve vicdan' bü-
tünleşmesi ortaya çıkmaktadır. 'İbret, fikret, ünsiyet' kavramları Müslüman
sanatçının dünyaya bakışına ve onu yansıtmasına, neşe ve hüzüün bahsine
ufuk açan müfredattır. Şuara suresinin sonunda 'iman edip iyi işler yapan,
Allah'ı çok çok anan ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunan'
şairler övülmektedir. Bu noktada edebî kıymet, estetik değer elbette önem-
lidir.

Sanatın inşasında imanın 'kurucu konum'da olması, başka dal budakları
da intaç eder. Hüccet ve bürhan direkleri üstünde yükselen iman kulesi;
selim bir kalp, temiz bir vicdan, müstakim bir akıl ve saadet-i dareyn hedi-
yeleriyle sanat eserinde yükselmeye başlar/ yükselmelidir.

Sanatçının beyan tarzı, onun şahsiyetinin timsali olduğundan 'anlatı-
lan'ların sanat diline dönüşme süreci, önem arz etmektedir. Dimağın mer-
tebeleri kabul edilen "tahayyül, tasavvur, taakkul, tasdik, iz'an, iltizam, itikat"
aşamaları; 'hüsn-ü münezzeh ve mücerret' çağlıtısını estetik bir formda his-
settirmelidir.

Değerin içindeki sanat, sanatın içindeki değerle tezahür ettiğinde göz
kamaştırıcı, güzel tablolar ortaya çıkar. Hüsn-ü mücerred ve münezzeh me-
deniyetinin kökleri, bizi hayatın içindeki estetiğe, sanata götürür ve değerler
üzerinde düşündürür. Hangi değerın eseridir çeşme, sebil, darüşşifa? Hangi
değerın eseridir şiirler, mesneviler, Hüsn ü Aşk'lar? Hangi değerın sanatıdır

İtri'nin Segah Bayram Tekbiri, Segah Salat-ı Ümmiyye'si, Nat-ı Mevlâna'sı? Sinan'ın Süleymaniye, Şehzadebaşı, Selimiye camileri hangi değerler ruhudur? Yirmi yıl boyunca yenmeyip içilmeyip, biriktirilen paralarla yapılan Sankiyedim Camii'ni 'değer'li kılan nedir? Kayışzade Osman'ın, Hamid Aytaç'ın hüsnühatları hangi değerle ilgilidir? Hayatın içindeki estetik, kuş evlerine, sadaka taşlarına değerken hangi imani esasa, şefkate değmiştir?

Rahman suresinin 4. ayetinde, insana konuşma ve beyan yeteneğinin verildiği belirtilmiştir. Yaradılıştta hitap çiçeği açılması, insanlara konuşarak yazarak kendilerini arayıp bulma imkânını vermiştir.

Zamanımızda belâgat ve cezâlet bütün türleriyle öne çıkmıştır. Belâgat "İyi, güzel, pürüzsüz söz söyleme. Sözün düzgün, kusursuz, yerinde ve hâlin ve makamın icabına göre söylenmesini öğreten ilim. Sanatlı ve etkili, durum ve makama uygun ifade. Derin anlam."; cezalet ise "Güzel anlatım. Konu ve makama uygun konuşma. Ahenkli ifade." manalarını içermektedir.

Belâgat; meânî (kelamın mukteza-yı hâle uygunluğunu sağlama); beyan (maksadın en açık şekilde ifadesi); bedî' (kelamı süsleme) dallarıyla şekillenir. Belâgat fasih olmak, ses arızalarından, gereksiz tekrarlardan uzak olmak durumundadır. Fesahat; eserin kolay anlaşılması, hoşlanılması, eserde ses, anlam arızası ve garabet olmamasıdır.

Belâgatin önemli bir dalı meânî'dir. İfade anlama göre şekillenmeli, okuyucunun zihninde soru işaretleri bırakmamalıdır. Kelimeler, en uygun yerde kullanılmalıdır. Beyan 'kendisiyle delâlet tam olduğu şey' anlamına gelir. Söz anlama delâlet etmeli, gerçek ve mecaz anlamıyla vâzih olmalıdır. Bedî' ise güzelleştirme ile ilgilidir. Arap edebiyatında çeşitli edebî sanatları içeren şiiirlere 'bediyye' denir. Bedii sanatlar, mana ve lâfızla ilgilidir.⁹

Sanatın ve sanattaki 'değer'inortaya çıkışı nasıl oluyor?

Sanatçı, Allah'la yarışamaz; O'na benzemeye çalışamaz. Mutlak sanat, mutlak belâgat Allah'a aittir. Sanatçının amacı, Vâcibülvücut'a benzemeye çalışmak olmamalıdır. Rahman Suresi'nin 19-20. ayetlerinde vurgulanan karışmazlık, sadece iki denize münhasır değil elbette. Küçük tatlı ırmaklartuzlu büyük denizler, dünya-ahiret, âlem-i gayb- âlem-i şehadet, doğu-batı, kuzey-güney farklı olduğu gibi rububiyet-ubudiyet daireleri de birbirinden farklıdır.

Nasıl ki âlimin koyun olması, kuş olmaması mühim bir ölçüttür; sanatçının da koyun olması, kuş olmaması sanatın değeri açısından önemlidir. Sanatçının, insanın iç dünyasını tanıması, bir medeniyet olması, kâinata yerleştirilmiş müzikle buluşması, görünen âlemle görünmeyen âlem arasındaki ilişki ve ahengi içselleştirmesi, karşılaştığı her ânı mütalaa edecek bir dikkate yönelmesi, sanatını icra ederken hakikati incitmemesi, sanatın köşe taşlarını oluşturur.

Bir medeniyet; tefekkürü, sanatı, müziği vb. ayrıntıları ile vardır; sanatçının iç medeniyetinde de latifeler böyle bir yapı meydana getirmelidir. Kendisine karşı samimi olamayan sanatçı, Allah'a karşı da, okuruna karşı da samimiyeti yakalayamaz. İyi bir tasvirici de olsa, mahir bir anlatıcı da olsa

Sanatçı, Allah'la yarışamaz; O'na benzemeye çalışmaz. Mutlak sanat, mutlak belâgat Allah'a aittir. Sanatçının amacı, Vâcibülvücut'a benzemeye çalışmak olmamalıdır. Bir medeniyet; tefekkürü, sanatı, müziği vb. ayrıntıları ile vardır; sanatçının iç medeniyetinde de latifeler böyle bir yapı meydana getirmelidir.

9. Bilgegil, Prof. Dr. M. Kaya. (1989). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri* (Belâgat). İstanbul: Enderun Kitabevi.

Bediyyat, Allah'ın Bedi ismiyle ilişkilidir. 'Çok güzel, eşsiz benzersiz, harika' anlamındaki Bedi, Allah'ın kusursuz ve benzersiz yaratıcılığına da işarettir. Güzelliğin insan hislerindeki ve hafızasındaki yeri ve etkileri, bediyyatla ilgilidir. Her şeyin güzelliği kendine göredir ve ayrı ayrıdır. Gözle hissedilen bir güzellik, kulakla hissedilen bir güzellikle aynı değildir. İmanın, hakikatin, nurun, çiçeğin, ruhun, suretin, şefkatin, adaletin, merhametin ve hikmetin güzelliği ayrı ayrıdır.

yazdıkları işsizdir. Bu bağlamda 'sadece söylenene bak, söyleyene bakma' tezi, yanlıştır. Bir sözün kim tarafından, kime, ne içinde, ne için söylendiği hususları önemlidir; belâgat açısından gereklidir. Fakat fena ve fani adamların güzel ve bâki sözleri olabilir.

İnsanlar, sanata niçin ihtiyaç duymaktadır? İnsan, kaybolmasını istemediği ânı, duyguyu, fikri söz veya görüntüyle kalıcı kılmak ister. Bir güzelliğin bâkileşmesi de eserin işlenmesi, sanatçısının sıfat ve yetenekleri ile ilgilidir. Bu noktada karşımıza güzellik, estetik kavramları çıkıyor.

Bilim olarak estetiğin kurucusu Baumgarten olarak biliniyorsa da bizde bunun bediyyat olarak karşılığı vardır. Bilim ve sanat felsefesinin her zaman paralel bir yapı arz etmesi de kaçınılmazdır. Kâinattaki her şey sanatlı olduğuna göre esas itibarıyla bilimin de kaynağı sanattır; çünkü madde sanattır. Fakat insan dışındaki varlıkların insanın yaptığı sanatı yapamaması, sanatı ortaya çıkaran cevherin insanda özel bir şekilde yerleştirildiğinin göstergesidir. Bu durum, sanatın kaynağının madde olduğunu iddia eden materyalistlerin çıkmazıdır.

Bediyyat, Allah'ın Bedi ismiyle ilişkilidir. 'Çok güzel, eşsiz benzersiz, harika' anlamındaki Bedi, Allah'ın kusursuz ve benzersiz yaratıcılığına da işarettir.

Güzelliğin insan hislerindeki ve hafızasındaki yeri ve etkileri, bediyyatla ilgilidir. Her şeyin güzelliği kendine göredir ve ayrı ayrıdır. Gözle hissedilen bir güzellik, kulakla hissedilen bir güzellikle aynı değildir. İmanın, hakikatin, nurun, çiçeğin, ruhun, suretin, şefkatin, adaletin, merhametin ve hikmetin güzelliği ayrı ayrıdır.

Hakikatin güzelliğini/ güzelliğin hakikatini aramak, ifadelendirmek ve 'değer'e ulaşmak için yola koyulan sanatçı, Allah'ın nurunun gölgesi olan varlık âleminin ortasında ışılan sanatının gerçek manada mevcut olmadığını, yalnızca bir ayna olduğunu ayımsadığı oranda sonsuza doğru atılım gerçekleştirir. Kendisini uyaran hayret, ruhsal bir ahenk kurdukça sanatçı, eseriyile birlikte aradan çıkar, perde değil ayna olur. Bu anlamda insanın sanatı, hakiki anlamda yoktur. Yaratılan yaratamaz.¹⁰

Sanatçı; zihindeki, muhayyilesinde kurguladıklarını veya gözlemlediklerini anlatır; ancak bu anlatmanın kökenlerini incelemek, anlatılanı yorumlamak, başkalarının işidir.

Sanatçının muhayyilesi (imgelemi), sanat eserinin ortaya çıkması sürecinde önem taşımaktadır. Resim ve suretler hayalde dokunduğu için hayalin eğitimi diyebileceğimiz bir süreç, hem de ömür boyu devam edecek bir süreç söz konusudur. Hayalin, irade harici dokuduğu ve insanın sorumlu olmadığı suretler, bahsimizden hariçtir. Fakat sanatçı, irade haricinde gelen çirkin manzaraları eserine bilinçli şekilde, sanatın özgürlüğü adına yansıtıyorsa bu, değerim imhası anlamına gelmektedir.

"Cibril hadisi" diye bilinen ve 'iman, İslâm, ihsan' kavramlarını işleyen hadiste işlenen 'ihsan', bizi güzel eylem ve huzur bilincine çağırılmaktadır. "Ne zaman üç kişi aralarında fısıldaşacak olsa dördüncüsü mutlaka O'dur; dört kişilerse beşincisi O'dur."¹¹ ayeti de ihsan bilinciyle ilgilidir. Bu ihsanın

farkına varan insan, elbette sanatçının ‘yaratıcılığı’ndan, ‘yaratıcı deha’sından, ‘sanatsal yaratı’dan değil, ubudiyet merkezli bir ‘kün’ bilincinden söz edecektir. Mesele, Karun gibi olup olmamayı tercihte düğümlemektedir. Karun, servetinin kendisindeki bilgi sayesinde oluştuğunu, kendi ilmiyle kazandığını iddia ediyordu.¹² Sanatçı da ortaya koyduğu esere kendi ‘yaratı’sı olarak bakarsa Karunlaşmış olur. Allah’la ilişkisini kesen, O’nu yok sayan, O’na boyun eğmeyen; hatta O’na savaş açan bir sanat anlayışı, elbette “Benim bedenim, benim aklım, benim hayalim” diyerek hevesatını, hevâsını konuşturacaktır. Firavun gibi, Hâmân’ından yüksek bir kule yapmasını talep edecek, “Göklerin hâline bakıp da Musa’nın ilâhını göreyim. Çünkü ben onun yalancı olduğuna inanıyorum.”¹³ zihniyetiyle kalemini konuşturacaktır. Kalemini hevâsının emrine vererek ‘Musa’nın ilâhı’ diye vasıflandırdığı Allah’a kılıcını çekecek, yerden topladığı taşlarla yıldızları düşürmek isteyecektir. Oysa insan, ruhundaki ‘saklı değerler’i Allah’ın Hakem isminin tecellisiyle keşfetmeye çalışmalıdır. Hakem, yanlış ile doğrunun, iyi ile kötünün sınırını çizen, hak ile hükmeden anlamında olup sanatçının istinat etmesi gereken hakikatleri işaretlemektedir.

Estetiği neredeyse beşerî bir din hâline getirmek ve onun buyruklarına boyun eğmek ne kadar isabetsiz ise ‘insaniyet-i kübra’ olan bir medeniyetin içindeki estetiği, nezaketi, sanatı fark edememek de o denli eksiklik ve değersizliktir.

Sanatçı; muhayyile, zihin, irade, duygu ve lâtife-i Rabbaniyesinin yüzünü hakikate/ kibleye döndürerek sanatını inşa etmeli, hayatı bu perspektifle çözümlmelidir. Bu aynı zamanda nefisle de bir hesaplaşma anlamını taşır. Bu hesaplaşma; derinlikli, incelikli, anti-propagandist bir söylemle yapıldığı takdirde şifadan şifaya, hikmetten hikmete kelimeler taşır; aslında hayatı ‘sanat gibi’ yaşamak da böyle bir şeydir.

Sanatın inşası, hayatın çözümlenmesi, nefisle hesaplaşma; sanatçının ‘değer yargıları’ ile sahih ilişkisi olan hususlardır. Sanatçının güzeli ve doğruyu ayırabilmek için değer yargılarına sahip olmak zorundadır.¹⁴ Hesaplaşma, çözümlenme ve inşa sürecinde sanatçıya iyi, kötü, güzel, çirkin, doğru, yanlış adreslerini bulduracak bir kaynak lazımdır. İnsandaki şehevî, gadabî, akli yetiler sınırlandırılmadığı için, zulüm ve tecavüzlerin önlenmesi bakımından ‘külli bir akla’ ihtiyaç vardır; o külli akıl da elbette İlâhî olmalıdır. İşte bu külli akla yönelen ‘muhayyile, zihin, irade, duygu ve lâtife-i Rabbaniye’; yüzünü gerçek hakikate (kibleye) çevirmiş demektir.

Güzeylem/ sanat eseri, tüm mahlukatın maddi ve manevi hukukuna tecavüz etmeme sorumluluğunu taşımak zorundadır. Bu noktada özgürlük problemi ortaya çıkmaktadır. Sanatçı, olabildiğince özgür olabilmeli ancak hakikat noktasında kendisine dur diyebilecek bir sınır çizmek durumundadır. Nefis ve şeytanın tutsağı olan, hevâ ve cinselliği hiçbir kayıt tanımadan işleyen sanatçı, hakiki özgürlüğü kaybetmiştir. Hem kâinatın manevi hukuku, sanatın sahih ve hikmetli olması açısından büyük önem taşımaktadır. Fısk, yeryüzünü fesada verir, insanlığa zarardır.

Sanatçı; muhayyile, zihin, irade, duygu ve lâtife-i Rabbaniyesinin yüzünü hakikate/ kibleye döndürerek sanatını inşa etmeli, hayatı bu perspektifle çözümlmelidir. Bu aynı zamanda nefisle de bir hesaplaşma anlamını taşır. Bu hesaplaşma; derinlikli, incelikli, anti-propagandist bir söylemle yapıldığı takdirde şifadan şifaya, hikmetten hikmete kelimeler taşır; aslında hayatı ‘sanat gibi’ yaşamak da böyle bir şeydir.

12. Kur’an, Kasas, 78.

13. Kur’an, Mü’min, 36-37.

14. Şakar, Cemal. (2011). *Edebiyatın Sırça Kulesi*. s.76. Okur Kitaplığı: İstanbul.

Edebiyattaki
üç cevelan
meydanı 'aşkla
hüsün', 'hamaset
ve şehamet'
ve 'tasvir-i
hakikat'tır.
Bu cevelan
meydanları,
elbette duyguların
ifade edilmesiyle
canlanacaktır.

Yüzünü gerçek hakikate (kibleye) çevirmeyen sanatın yapısı, hakikat noktasında örümceğin evi gibi çürüktür. Kur'an'da Allah'tan başka dostlar (veliler) edinilenlerin durumu, örümceğin durumuna benzetilmiş, halbuki yuvaların en çürüğünün örümcek yuvası olduğu buyurulmuştur.¹⁵ İlgili ayette örümcek için dişi sigası kullanılmıştır. Malumdur ki dişi örümcek, erkeğini bile çoğu zaman yiyen, yuvasına uğrayana, düşene saldıran bir hayvandır. Dişi örümceğin yuvası, gerçek ve mecaz anlamda güvenilmezdir, çürüktür. Yüzünü kibleye çevirmeyen sanatın temel taşları hevâdır, nefstir; sınır tanımayan şehvettir; kırmızı çizgi tanımayan akıldır; hudut tanımayan gadabdır. Bütün bunlar, kabir kapısında ışıkları sönecek temellerdir, binalardır, evlerdir; evlerin en çürüğü olan örümceğin evidir. Bu evlerin balkonunu, bahçesini, odalarını ve diğer taraflarını en gösterişli ve sağlam malzemelerle donatsanız bile akıbet, örümceğin evinin akıbeti gibi olacaktır. Ahirette kurtarmayacak, kabirde fayda vermeyecek, sıratı imdada yetişmeyecek bir mahiyettedir. Kâinattan sürekli marifet nurları geldiği hâlde nefsinde onu tasdik edecek, ışıktandıracak bir madde bulamadığı için çürümüş kemikleri kimin dirilttiğini istihza ile soracak, Şuara suresiyle alay edecek, ötesiz bir dünya görüşünün iç karanlığında boğulacaktır. Kahhar isminin bu dünyadaki tecellisi, onun küfür üzere olan kalbinde manevi olarak tecelli edecek. Şehvet, akıl ve gadabın hiçbir sınır tanımayan rüzgârları, onu sahte ve aldatıcı 'değer'lere odaklayacaktır.

Nesnelerin parıltısını sağlayan, nesnelere karşı bizde ilgi ve sevgi uyandıran şey, gerçekte nesnelerin kendisi değildir. Bir temaşa medeniyetinin çocukları olan bizler, bu medeniyete aitlik fikrini taşıyorsak eşyanın bir gölge, bir yansıma olduğunun farkına varmak durumundayız. Temaşa (terennüm ve hikmet) medeniyetinin ehemmiyetli bir parolası da 'nun şuuru' denilebilecek bir dikkattir. Bu dikkat, Fatiha Suresinde geçen ve 'biz' anlamını veren iki nun'un içselleştirilmesi anlamındadır. Fatiha'daki 'na'büdü' ve 'nestâin' kelimelerindeki 'nun'lar, bütün kâinatı ihata eden 'ibadet ederiz' ve 'yardım dileriz' manalarıyla düşünüldüğünde sanat eserinin inşası sürecini ve arka planını ne de güzel aydınlatır! İbadet ve yardım dileme kavramlarının evrensel bütünlük içinde tahayyülü ve algılanması, sanatçıya pek çok 'değer' kapısı açar. Ruhta güzellikler listesi oluşturabilmek, 'değer'lerin insanda hüküm hâline gelmesiyle mümkündür; ahirete değmeden yaşamak zulmetinden de insan böylece kurtulabilir.

Edebiyattaki üç cevelan meydanı 'aşkla hüsün', 'hamaset ve şehamet' ve 'tasvir-i hakikat'tır.¹⁶ Bu cevelan meydanları, elbette duyguların ifade edilmesiyle canlanacaktır.

Duygular, esas itibarıyla hüznün ve neşe başlıkları altında toplanır. Edebiyat ve belâgat de üslubu/söylemi yönünden ya hüznün ya da neşe verir. hüznün ve neşenin tezahür farklılığına göre 'değer' anlayışları da farklı şekillerde ortaya çıkar.

Hüznün de, neşe de iki kısım kabul edilir.

Hüznün ya ahabsızlıktan, sahihsizlikten gelen karanlıklı bir hüznüdür.

15. Kur'an, Ankebut, 41.

16. Nursi, Bediüzzaman Said (2005). *Sözler* (Lemaat). İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.

Veya ahbabın firakından ortaya çıkan bir hüzdür. Birinci hüznün, materialist, tabiatperest, gaflet ve sefahate, ikincisi ise Kur'ân'ın hidayet esaslarına dayanmaktadır. İlki umutsuz, çaresizdir; diğeri müştakandır, özler, kavuşacağı bilir, sonsuzla ilişkilidir.

Neşe de iki kısımdır. Birincisi nefsi hevese, zevkçiliğe, doyumsuz eğlenceye, şehvete, nefsi azdırmaya, yarını düşünmemeye çağırır. İnsanı Allah'tan koparmaya adanmış 'tiyatrocı, sinemacı, romancı' medeniyetin yöntemi budur. İkinci tür neşe, Kur'ân ilkelerine dayanır. Nefsi susturup, ruhu, kalbi, aklı, sırrı, yüce duygulara, asıl vatana, sonsuz âleme, uhrevî ahbablara yetişmek için latif ve edepli mâsumâne bir teşviktir. Cennete, ebedî saadete ve rü'yet-i Cemâlullâha sevk eden ve şevke getiren neşedir.¹⁷

Bir tarafta öksüz bir yetimin muzlim bir hüznün ile ümitsiz ağlayışı; hem süflî bir vaziyette sarhoş bir ayyaşın şarkısı. Diğer tarafta ulvî bir âşığın geçici bir ayrılıktan müştakâne, ümitkârâne bir hüznün ile terennüm ettiği şarkı. İlkinde Allah'tan ümidini kesmiş bir tablo; ikincisinde ulvî fedakârlıklara doğru yöneliş.

Güzellik anlayışı ve kötülük probleminin sanatçıdaki algılanışı, sanat eserine farklı farklı yansımaktadır.

Her şeyin mülk (dış) ve melekût (iç) olmak üzere iki yönü vardır. Melekût ciheti, aynanın dış yüzü gibi her şeyde güzeldir. Öyle ise çirkin görünen şeyin yaratılışı, çirkin değildir, güzeldir; ve aynı zamanda o gibi çirkinlerin yaratılışı, güzellikleri ikmal içindir. Öyle ise çirkinin de bir nevi güzelliği vardır. "Çirkinin de bir nevi güzelliği" olması, kâinattaki manzarayı, olayları çirkin gören ve intihar eden sanatçıların veya genel olarak tüm insanların ölümüne ve felsefelerine de bir açıklama getirmektedir. Çirkinlik adına aklınıza ne gelirse gelsin tüm bunlar, güzellikleri ikmal içindir. Hani vitrinlerde satılacak eşyaların, teşhir edilen güzel malların yanına odun, dal gibi aykırı şeyler konur ya. Bu aykırılıklar içinde esas malzeme daha güzel görünür. Çünkü güzelin güzelliğini artıran, çirkinin çirkinliğidir.

Her şey, ancak zıddıyla bilindiğinden çirkin ve kaba şeyler, güzelliği artırmaktadır. Göz, sanatları görüp de "basiret Sâni'i görmezse" asıl çirkinlik başlar. İman nuru, kulaktaki zarı ışıklandırıldığı zaman kulak kâinattan gelen manevî nidaları işitir; hatta rüzgârların, bulutların, denizdeki dalgaların, yağmurların, kuşların ve diğer varlıkların tesbihat ve kelimelerini duyar. Kulak küfürle tıkanırsa o seslerden yoksun kalır. O lezzetleri getiren sesler, matem seslerine dönüşmüştür. Kalpte o ulvî hüznün yerine, ebedî yetimlikler, nihaysiz vahşet ve sonsuz gurbetler oluşmuştur. Böylece ruhun cevheri ifsat olmakta, hakikî 'değer'ler keşfedilememektedir. Aslında kul, kendisini terk ede ede Yaradan'ın sırrıyla temas kurar.¹⁸

İnsan, ancak marifetullah ve muhabbetullahtaki zevke ulaşarak dünyanın mutlak vahşetinden ve insanın kâinattaki mutlak gurbetinden kurtulabilir. Gözün nuru da iman nuruyla ışıklanırsa bütün kâinat "gül ve reyhanlar ile müzeyyen bir cennet" şeklinde görünür. Oysa göz küfür karanlığıyla kör olursa bu koca dünya bir "hapishane şekline" girer, "bütün hakaik-ı keviyye

Güzellik anlayışı ve kötülük probleminin sanatçıdaki algılanışı, sanat eserine farklı farklı yansımaktadır. Her şeyin mülk (dış) ve melekût (iç) olmak üzere iki yönü vardır. Melekût ciheti, aynanın dış yüzü gibi her şeyde güzeldir. Öyle ise çirkin görünen şeyin yaratılışı, çirkin değildir, güzeldir; ve aynı zamanda o gibi çirkinlerin yaratılışı, güzellikleri ikmal içindir. Öyle ise çirkinin de bir nevi güzelliği vardır.

17. Nursî, Bediüzzaman Said (2005). *Sözler* (25. Söz). İstanbul. Yeni Asya Neşriyat.
18. Özdenören, Rasim. (1997). *Acemi Yolcu*. s.155. İstanbul: İz Yayıncılık.

Ahret akidesinin insan hayatı üzerindeki tesirleri de, meselemizle ilgilidir. Ev ve aile hayatının hayatı ve mutluluğu, samimi, ciddi ve vefadarane hürmet ve hakiki, şefkatli ve fedakârane merhamet ile olabilir. Bu hakiki hürmet ve samimi merhamet ise ebedî bir arkadaşlık ve daimî bir refakat ve sermedi bir beraberlik ve hadsiz bir zamanda ve hudutsuz bir hayatta birbiriyle pederane, kardeşane, arkadaşane münasebetlerin bulunması fikriyle olabilir.

nazarından gizlenir, kâinat ondan tevahhuş eder”, kalbi hüznün ve kederle dolar.¹⁹

Hayatta zahiren çirkin olan olaylar, durumlar edebî esere yüzeysel anlamıyla aktarılmamalıdır. Dünyadaki çirkinlik ve intizamsızlıklar, dünya bahçesinin güzelliğine, düzenine “bir süs” olmak üzere Allah tarafından kasten yapılmıştır. Nokta-i nazar daima ahiret olmalıdır. Aksi hâlde sanat eseri yetimane hüznün verme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Hastalık ve musibetlerde de hikmet ve rahmetten pırıldılar vardır. “Zevki kederde mihneti râhatda görmüşüz” diyen Şeyh Gâlib, bir aydınlanmadır.

İnsanın dünyadan beka âlemine daha rahat geçmesi için verilen fırsatlar (ihtiyarlık mevsimiyle insanın dünyadan ürkütülmesi, ona sonsuzun arattırılması, ahbapların çoğunun diğer âleme yerleşmesi, insandaki nihayetsiz zayıflık ve âcizliğin bazı şeylerle hissettirilerek hayat yükünün ağırlığının anlatılması, iman nuruyla ölümün tebdil-i mekân olduğunun bildirilmesi, dünyanın mahiyetinin Kur'ân'la açıklanarak dünyaya aşk ve ilginin anlamsız olduğunun izahı) bu noktada önemlidir.²⁰ Ayrıca “Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir.”²¹ “İnsanlar zulmeder, kader adalet eder.”, “Rahat zahmettedir; zahmet rahattadır.” gibi hakikatlerin sanatçının derin bilincine yazılarak esere yansması, bizi yeni ‘değer’lendirmelere götürür.

Hüznün başlığı altındaki teessürlerin ve ümitsizlikle yoğrulmuş elemelerin önüne geçmek, bunların yıkıcı etkilerinden kurtulmak için üç gerekçe söz konusudur: Dünyanın ebedî olmaması, insanın dünyada sonsuza dek kalmaması ve ayrılığın sonsuz olmaması.²²

Ahret akidesinin insan hayatı üzerindeki tesirleri de, meselemizle ilgilidir. Ev ve aile hayatının hayatı ve mutluluğu, samimi, ciddi ve vefadarane hürmet ve hakiki, şefkatli ve fedakârane merhamet ile olabilir. Bu hakiki hürmet ve samimi merhamet ise ebedî bir arkadaşlık ve daimî bir refakat ve sermedi bir beraberlik ve hadsiz bir zamanda ve hudutsuz bir hayatta birbiriyle pederane, kardeşane, arkadaşane münasebetlerin bulunması fikriyle olabilir. İnsan, eşinin ebedî bir âlemde, ebedî bir hayatta daimî bir hayat refikası olduğuna inanır. Sevgi, ebedî bir arkadaşlık, daimi bir refakattır. Araya ölümün girmesi, bunu değiştirmez. Ölümden sonra buluşma olacak ve firak sona erecektir.

Müslüman’ın hüznü “ebediyen yok oldu” düşüncesinden doğan bir hüznün değil, ayrılıktan kaynaklanan bir hüznüdür. Mevlânâ’nın Mesnevî’sinin başında cüdayihâ (ayrılıklar) kelimesinin kullanılmasını bu bağlamda düşünüyorum. Nahifi çevirisiyle ilk beyti hatırlayalım: “Dinle neyden kim hikâyet etmede/Ayrılıklardan şikâyet etmede” Ney’in şikâyeti, sızlanması hiçlikten, yokluktan, sahipsizlikten, fakdü’lahbaptan değildi. Ney, ayrılıktan şikâyet ediyordu. Çünkü inanan insan için ölüm bile ayrılığın adıdır. Ölümle bu dünyadaki sevdiklerimizden sadece ayrılıyoruz. Bizden önce ölenler de bizden ayrılırlar. Buluşmak üzere bırakır giderler bizleri veya biz onları

19. Nursi, Bediüzzaman Said (2005). *İşaratül-İcaz.* (s.118-119). İstanbul. Yeni Asya Neşriyat.

20. Nursi, Bediüzzaman Said (2005). *Sözler.* (17. Söz). İstanbul. Yeni Asya Neşriyat.

21. Kur'ân, Şura, 30.

22. Nursi, Bediüzzaman Said (2005). *Mektubat* (17. Mektup). İstanbul. Yeni Asya Neşriyat.

bırakırız. Ayrıca ölüm, sevgili Peygamberimize (asm), bizden önce vefat eden güzel insanlara, “yüzde doksan dokuz ahbaba” kavuşma anlamını taşır. Böyle bir hüznün mahubane hüznüdür.

İnanan için mutlak yalnızlık yoktur; Müslüman sanatçı da böyle bir yalnızlığın ürkünçlüğüne düşmemelidir. Yalnızlık ve kimsesizlik vahşetini dindiren de Allah’a ve meleklerle olan imandır. Allah’ın varlığı, meleklerin varlığı, taşları ve ağaçları bile munis birer arkadaş hükmüne geçirir.²³

Hayata bakış, medeniyet anlayışı, eşya ve kâinat algısı, şüphesiz ki insanları, medeniyetleri, yaşam tarzlarını birbirinden ayırır. Turan Koç’un ifadesiyle “Bir medeniyetin temel dinamiklerini onun yaslandığı varlık tasavvuru, bilgi ve değer idraki oluşturur. Bugün yaşayan medeniyetler arasındaki farklılıklar da nihai anlamda bu medeniyetlerin varlık, bilgi ve değer idraklerindeki farklılıklardan ileri gelir.”²⁴ Mesele, nefsin veya ruhun heyecana düşmesidir. Kur’ân’ın verdiği şevk ve neşede, ruh heyecana düşmektedir; diğerinde nefis.²⁵

Sanat eserlerinde inşa edilen değerler, sadece güzellik/estetik kaygısıyla değil neşe ve hüznün hakikate yaslanma özelliğiyle de karşımıza çıkmaktadır. Belki hüznün, sanat eserlerinde daha bir derinliğine işlenmiştir fakat neşe acaba yeterince ve olması gerektiği gibi işlenmiş midir? Cündioğlu, bu bağlamda eleştirel bir yorum yaparak cumhuriyet dindarlığının neden umut, kültür ve neşeden uzak olduğunu sorgular.²⁶ Özkan Öze de siyer kitaplarında neşenin eksik olduğundan söz eder.²⁷

Sanat eserlerinde neşeyi ve hüznü hakikatle bağlantılı ifade edebilmek için Kur’ân’ın temelleri olan tevhid, nübüvvet, haşir ve adalet/ ibadet kavramlarına aşına olmak, ondaki enbiya ve melâike ile hayalen görüşüp vukuatlarını seyrederek ünsiyet etmek lazımdır.²⁸ Söz gelimi firavun kavminin başına gelen çekirge, haşerat, kurbağa gibi musibetler; Yusuf aleyhisselamın başından geçen olaylar (kuyu, iftira, hapishane, kurtuluş, ölüm temennisi; Ebu Leheb’in küfür üzere ölmesi; meleklerin mahiyeti vb. hususlar) sanatçı için bitimsiz bir esin kaynağıdır.

Bir başka örnek olarak bir hadiste geçen “Allah’tan başka ibadete lâyık hiçbir ilâh yoktur. O birdir; O’nun hiçbir şeriki yoktur. Mülk O’na ait, hamd O’na mahsustur. Hayatı veren de O’dur, ölümü veren de O’dur. O, kendisine asla ölüm ârız olmayan Hayy-ı Ezelidir. Bütün hayır O’nun elindedir. O, her şeye hakkıyla kadirdir. Her şeyin ve herkesin dönüşü de O’nadır.”²⁹ metni, içinde pek çok müjdeyi barındıran hakikatleri içermektedir. Mektubat’ta, Yirminci Mektup’ta bu müjdelere, fasih bir dille izah edilmiştir.³⁰

Bediüzzaman’ın Münazarat’ında geçen bir bölümde de “hürmet ve mer-

Sanat eserlerinde inşa edilen değerler, sadece güzellik/estetik kaygısıyla değil neşe ve hüznün hakikate yaslanma özelliğiyle de karşımıza çıkmaktadır. Belki hüznün, sanat eserlerinde daha bir derinliğine işlenmiştir fakat neşe acaba yeterince ve olması gerektiği gibi işlenmiş midir?

23. Nursî, Bediüzzaman Said (2005). *Lemalar* (26. Lema). İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.

24. Koç, Turan. (2012). *Medeniyet Mirasımızın Yeniden Yorumlanması*, Hece dergisi, Medeniyet Özel Sayısı, Sayı: 186/187/188. s. 436-440.

25. Nursî, Bediüzzaman Said (2005). *Sözler* (Lemaat). İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.

26. Cündioğlu, Dücan (15 Mayıs 2013). “*Cumhuriyet dindarlığı neden umut, kültür, neşe ve sevinçten uzak?*” Hürriyet gazetesi.

27. Öze, Özkan. <http://www.sonpeygamber.info/ozkan-oze-siyer-kitaplarında-nese-eksik>, Erişim tarihi: 5.3.2014.

28. Nursî, Bediüzzaman Said (2005). *Mektubat* (23. Mektup). İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.

29. Buhari, Ezân: 155.

30. Nursî, Bediüzzaman Said (2005). *Mektubat* (20. Mektup). İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.

*İnsana, eneye
hangi nazarla
bakıldığı meselesi,
bu noktada
çözümlemesi
gereken en
önemli meseledir.
Her şeyi kendi
hesabına çalışan
bir varlık olarak
kabul eden
ve “Ne güzel
yapılmış.” yerine
“Ne güzeldir”
diyerek perestişe
layık bir sanem
hükümüne getiren
varlık algısı,
eneyi tanımlar.
Tabiatın perdesi
ile Allah’ın
nurunu görmeyen
insan, her şeye bir
uluhiyet verip,
onu kendi başına
musallat eder.*

hametten tevellüd eden mâsumane tebessüm; fesâhat ve melâhattan hasıl olan ruhânî halâvet; aşk-ı şebâbiden, şevk-i bahârîden neş’et eden semâvî neşe; hüzn-ü gurûbîden, ferah-ı sehharîden vücuda gelen melekûtilezzet”ten söz edilir ki bu metin, neşenin mahiyeti hakkında bizlere ufuklar açmaktadır.

³¹ Bu muhteşem tabloda kahkaha değil neşe vardır. Tebessüm, sıkıntılıların anahtarındır. Kahkaha hevâ demektir, tebessüm sekine. Kahkaha kolaydır; çünkü tahriptir. Tebessüm zordur; çünkü bir hevâ harabesini onarmaktadır. Kahkaha, hem kahkaha sahibini, hem de kahkahanın muhatabını küçültür ve boşluk vadilerine atar. Tebessüm ise güven verir. İnsanı fıkdanülahbab karanlıklarına atan sanat da, hakikat mecrasından uzaklaşmıştır.

Tüm sanat eserlerinin temellerini oluşturan neşe ve hüznün ‘romanvâri nazar’ denilen menfi bakış açısıyla zihinlere ve kalplere tevahhuş aşılama-tadır. Bu eserlerde fitrata ve hakikate yabancılaşmış, insanları Allah’ı sever gibi seven kimseler ³² yüceltilmektedir. İnsanı merkeze alan ve onu her şeyin ölçüsü kabul eden bu zihniyet, kutsalla ilişkisini kesmiş, ölüm ötesini hiçlik addetmiş, nefsi-i emmâreyi okşamıştır.

İnsana, eneye hangi nazarla bakıldığı meselesi, bu noktada çözümlenmesi gereken en önemli meseledir. Her şeyi kendi hesabına çalışan bir varlık olarak kabul eden ve “Ne güzel yapılmış.” yerine “Ne güzeldir” diyerek perestişe layık bir sanem hükümüne getiren varlık algısı, eneyi tanımlar. Tabiatın perdesi ile Allah’ın nurunu görmeyen insan, her şeye bir uluhiyet verip, onu kendi başına musallat eder. İnsanın bir Tanrı’ya ihtiyacı olmadığı itikadına sapanan, kâinatı ve varoluşu anlamsız, saçma, sahipsiz bulan bu anlayışın dünyasında hiçbir manevi ‘değer’ yoktur.

Nübüvvet çizgisindeki/anlayışındaki ene ise, kendisini “abd” bildiğinden, başkasına hizmet eder. Enenin varlığı, başka birisinin/Yaratıcının varlığı sayesinde vardır. Görevi ise “kendi Halık’ının sıfat ve şuunatına mikyas ve mizan olarak şuurkarâne bir hizmet”tir. Peygamberler ve onların açtığı ışıklı yolda yürüyenler eneye böyle bakmışlar, bütün mülkü Allah’a teslim etmişler, O’nun mülkünde, Rububiyetinde ve Uluhiyetinde ortağı, benzeri olmadığını, herhangi bir yardımcıya, bir vezire ihtiyaç duymadığını ifade etmişlerdir.

Ene, şeytan gibi, Allah’ın emirlerine karşı çıkarken, her şeyi kendine mâl eden bir anlayıştır. “Kendime mâlikim.” dediği için “Her şey, kendine mâliktir.” inancına sahiptir. Her şeyin kendine mâlik olduğuna itikat eden sanatçı ‘benim eserim, benim bedenim, benim ilmim’ diye diye elbette Allah’la, uhrevi olanla, kutsalla ilişkisini kesecektir. Allah’la ilişkisini kestiği için yaşantısındaki kuralları ve değer yargılarını kendince koyacaktır. Firavun gibi “Âlemlerin Rabbi dediğin de nedir?” ³³ diye soracak, Kahhar ismi-i şerifinin tecellisine lâayık bir söylem ve yaşam biçimi oluşturacaktır.

Bozdağ, roman veya film formunda her hikâyenin, zihinde bir algı inşa ettiğini, zihnin çalışma yönünü en etkili değiştiren araçlardan birinin hikâye olduğunu, inanacağı veya inanmasa da hipnotik bilinçle algılayacağı bir hikâyenin, zihnin çalışma, anlama, algılama şeklini anında değiştirdiğini vurgular. ³⁴ Buradaki ‘hikâye’ ifadesini roman, tiyatro, sinema vb. olarak genişletmeliyiz.

31. Nursi, Bediüzzaman Said (2005). *Münazarat*. İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.

32. Kur’an, Bakara, 165.

33. Kur’an, Şuara, 23.

34. Bozdağ, Dr. Muhammed (2014). *Zihinsel Şifa*. İstanbul: Yediveren Yayınları.

Ruhları, zihin ve kalpleri âdeta büyüleyerek insanı kâinat ortasına fırlatılan, sahipsiz, maliksiz, bütün mahlukatı da yetim, muzlim vaziyette çırpınan varlıklar olarak göstermektedir.

Sanat ayrı, din ayrı elbet; fakat sanatın 'dinin duyarlı cevheri'³⁵ olduğu söylenebilir. Sanatın dili ve tarzı, din dilinden farklı bir yapı arz eder. Sanatı dinî unsurlardan ayıklayıp onu materyalist temellere oturtmak isteyenler için ise sanat algısı farklıdır. Her şeyi maddede arayan, aklı gözüne inen bu zihniyet için din, hayata ve sanata müdahale edemez/ etmemelidir; din, sanatın özgürlüğünü kısıtlayan bir unsurdur. Oysa Kur'an'la barışık felsefe, sanatçıya daha özgür bir alan açar. Gayb hakkındaki bilgilerini vahye dayandıran, görünen âlem hakkında da vahye yaslanan bir hikmete yol alır.³⁶

Balzac'ın insani olan her şeyi sevdiğini söyleyen Tanpınar³⁷ 'insani olan'dan neyi kastediyordu? Bizce sanatçı, insani olanı betimlerken ve severken birtakım ilkelere, hassasiyetlere dikkat etmeli, şehvetin ve nefsin tuzaklarından uzak durmalıdır. Yine Tanpınar Müslüman Şark'ın, psikolojik tecessüsü pek az tanıdığını ve İslâmî akidenin psikolojik tafahhusu (ince-den inceye araştırma demektir) akim bıraktığını iddia eder.³⁸ Oysa İslâmî akide, dünya ve ahiret mutluluğu sunan, zahmetlerde rahmeti aratıp bulduran, sefih lezzetlerdeki elemeleri gösteren, imanın bu dünyada dahi hadsiz lezzetleri yaşattığını kanıtlayan akidedir. Derinlikli psikolojide ruhun bu lezzetleri yaşadığını söz gelimi Yunus Emre, Sezai Karakoç, Arif Ay, Hüseyin Su ve Rasim Özdenören'de vb. de görürüz. Allah'ın Selam, Mümin, Fettah vb. isimlerinin tecellileri yıldız yıldız parlar bu eserlerde.

Sanat, fitrat ve değer konusu bir örnek metin olarak Hüseyin Su'nun Gülşefdeli Yemeni adlı öykü kitabında yer alan Gülşefdeli Yemeni öyküsü üzerinde irdelenebilir³⁹

Gülşefdeli Yemeni öyküsünde ayrılıkla biten bir nişanlılık olayının arkasında asıl kahraman, ben anlatıcının halası olan 'Halakız' vardır. Halakız, herkesin kendisinden söz ederken, "koruması gereken mesafeyi, durması gereken yeri, aşmaması gereken sınırı" bildiği bir insandır. Öykü boyunca insani/imani değerler/hasletler, yapaylıktan uzak, tam da fitri bir tarzda Halakız'ın şahsında ve çevresinde görünür. Bu insani değerler/hasletleri şöylece sıralayabiliriz:

İzzet, tebessüm, rüşvetsiz muhabbet, riyasız ihsan ve fazilet, ciddi merhamet, diğerkâmlık, rıza-yı İlâhî, halden anlamak, saygı, iffet, şikayet etmemek, musibete karşı sabır, sevgi ve sadakat, bereket, samimiyet, fedakarlık, temizlik, huzur ve sekine, intizam, sade hayat, taat üstünde sabır, vefa, hediye, adalet, feraset, enaniyetsiz büyüklük ve mezihyet, rüşvetsiz muavenet, güzel örnek, ibadet eğitimi, basiret, samimiyet, ihlas, sahabe ve peygamber sevgisi, hilesiz hizmet ve muâşeret, hamiyet, iktisat ve kanaat, hayat yardımlaşması, sevab-ı uhrevî, tevekkül.

Sanat ayrı, din ayrı elbet; fakat sanatın 'dinin duyarlı cevheri'³⁶ olduğu söylenebilir. Sanatın dili ve tarzı, din dilinden farklı bir yapı arz eder. Sanatı dinî unsurlardan ayıklayıp onu materyalist temellere oturtmak isteyenler için ise sanat algısı farklıdır. Her şeyi maddede arayan, aklı gözüne inen bu zihniyet için din, hayata ve sanata müdahale edemez/ etmemelidir; din, sanatın özgürlüğünü kısıtlayan bir unsurdur. Oysa Kur'an'la barışık felsefe, sanatçıya daha özgür bir alan açar. Gayb hakkındaki bilgilerini vahye dayandıran, görünen âlem hakkında da vahye yaslanan bir hikmete yol alır.

35. Ay, Arif (1993). *Gece Yazıları*. s. 36. İstanbul: İz Yayıncılık.

36. Yıldız, Ahmet. (2004). *İktidar Her Şey Değildir*. s.34. İstanbul: Karakalem Yayınları.

37. Tanpınar, Ahmet Hamdi. (1977). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. s. 53. İstanbul: Dergâh Yayınları.

38. Tanpınar, Ahmet Hamdi. (1977). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. s. 58. İstanbul: Dergâh Yayınları.

39. Su, Hüseyin. (2012). *Gülşefdeli Yemeni*, s. 7-22. 4. Baskı. Ankara: Hece Yayınları.

Sanatçı, değer
yargılarını eserine
nakşederken
seyr ü sefer
psikolojisi içinde
kaldıkça hakikata
tutunabilecektir.
Her şeyin bizzat
ya da neticeleri
açısından 'güzel'
olduğunu
fark etmek, bu
bağlamda ışık
kaynağıdır.

Gülşefdeli Yemeni'de Halakız'ın şahsında karşımıza mahlukata, maddeye, hevâya, hevese, gösterişe tenezzül etmeyen aziz, halim selim, fakrını ve zaafını bilen, Allah'ın nihayetsiz kudretine istinad eden, yalnızca rızâ-i İlâhî için, fazilet için çalışan, 'birbirinin imadına yetişmek' ilkesine bağlanmış, ruhu kemalata kamçıl原因an, uhuvvet ve incizaba adanmış bir ruh çıkıyor. Bu değerlerin sanat formatında nakış nakış işlenmesiyle sanatın 'değer'i anlaşılacaktır. Zaten sanatta biçim ile içerik ilişkisi, estetiğin temel sorunlarındanıdır.⁴⁰

Gülşefdeli Yemeni'deki mezkûr değerler, aslında fitrata yazılmış değerlerdir. Fıtrat yalan söylemez ve hakikate tâbi olur. "Bütün bâtil inançlardan uzak şekilde, yüzünü hak dine çevir-o fıtrat dinine ki, insanları Allah onun üzerine yaratmıştır."⁴¹ ayetinde, yaratılıştaki esas kılınan fitrata vurgu yapılmaktadır. Elbette farklı inançlara, değerlere, ilkelere, mizaçlara, anlayışlara bağlı olan sanatçılar mevcuttur. Fakat fitrata uygun anlayış, fitrata uygun eser için göreceliğin ötesinde bir hakikat vardır. Postmodernizm ve sonrasında egemen kılınmaya çalışılan izafiliğin sonu yoktur. Her şeyin her insana göre çeşitli anlamlar taşıyabileceği düşüncesi, her insanın apayrı bir kâinat olması noktasında doğrudur; fakat hakikatin hiçbir zaman bulunamayacağı, keşfedilemeyeceği, bu yüzden de hakikat diye bir şeyin olmadığı noktasında safsatadır.

Sanatçı, değer yargılarını eserine nakşederken seyr ü sefer psikolojisi içinde kaldıkça hakikata tutunabilecektir. Her şeyin bizzat ya da neticeleri açısından 'güzel' olduğunu fark etmek, bu bağlamda ışık kaynağıdır. Gasset, müziği 'sarhoş olmaksızın ve ağıt yaksızın' dinlemekten söz ederken aslında bu hikmeti aramaktadır.⁴² Özellikle olayları 'neticeleri itibarıyla' değerlendirememek, uhrevi sonuçları görmemek ve görememek, 'kötülük problemi'ni doğru anlayamamak, sanat eserlerinde hem sanatçıyı hem de muhatabını hüznün açısından yanlışlıklara sürüklemektedir. Dünya hayatının bir yolculuğun parçası olduğu, insanın uzun bir seferde olduğu, ruhlar âleminde anne, çocukluğa, gençliğe, ihtiyarlığa, kabre, haşre, ebede uzanan çizgide insanın birtakım sorumluluklarla yükümlü olduğu, kâinata 'ibret, fikret ve ünsiyet' açılarından bakılması gerektiği hususları, sözünü ettiğimiz 'seyr ü sefer psikolojisi' içinde ve "Kalp, çölde rüzgârların sağa sola savurduğu bir kuş tüyü gibi sürekli değişir."⁴³ bilinciyle içselleştirilmelidir.

Sanatçı, yalnızca akıldan ibaret değildir. Canavarlaşan, makineleşen toplumun, 'yazarı yuttuğunu' söyleyen Eugene İonesco⁴⁴ da, 'insanı vahşileştiren' bir dostluk ve dayanışmanın tehlikesine işaret eden Alain Bosquet de⁴⁵ abesiyet esasına dayanan hikmetin ve sanatın sıkıntısını hissediyordu. Akıl, kalp ve vicdan kardeş olmadıkça yaşantımızda mutlaka bir şeyler eksik olacaktır. Akılla fikret ve marifetullah, kalple ibret ve muhabbetullah, vicdanla ünsiyet ve ruhani lezzet kardeşlerdir.

40. Atan, Prof. Dr. Ahmet. (2013). *Risale-i Nur ve Sanat Çalışmaları*, Estetik ve İnsan. s.130. Ankara: Merak Yayınları.

41. Kur'an, Rûm, 30.

42. Gasset, José Ortega Y. (2012). *Sanatın İnsansızlaştırılması ve Roman Üstüne Düşünceler*. (çev: Neyyire Gül Işık). s.38. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

43. Hadis-i Şerif, C.Sağır-8135, (Ahmed, 4/419; İbnMace, Taberani, Beyhaki Kenz, 1/244).

44. Pakdil, Nuri. *Konuşmalar*. (2014)s. 83. Birinci Basım. Ankara, Edebiyat: Dergisi Yayınları.

45. Karakoç, Sezai. (2012). *Çağdaş Batı Düşüncesinden*. 3. Baskı, s. 84. İstanbul: Diriliş Yayınları.

Öneriler/Ulaşılan sonuçlar

1. Öğretici metinlerde ‘değer’ olarak karşımıza çıkan hususlar, mesajı net olarak, doğrudan verir. Sanat metinlerinde ise değerlerin doğrudan verilmesi söz konusu değildir.
2. Sanatçının “melodram, vaaz, tebliğ romancılığı, hitabet metni, sulu-göz anlatım” tarzında bir tuzağa düşmemesi de gerekmektedir.
3. Sanattaki değer, kendi kendisini anlatır; bunu hitabet edasıyla, söylevci ve buyurgan üslupla yapmaz/ yapmamalıdır.
4. Sanatın inşası, hayatın çözümlenmesi, nefisle hesaplaşma; sanatçının ‘değer yargıları’ ile sahih ilişkisi olan hususlardır.
5. Duygular, esas itibarıyla hüznün ve neşe başlıkları altında toplanır. Edebiyat ve belâgat de üslubu/söylemi yönünden ya hüznün ya da neşe verir.
6. Sanatçı; muhayyile, zihin, irade, duygu ve lâtife-i Rabbaniyesinin yüzünü kibleye döndürerek sanatını inşa etmeli, hayatı bu perspektifle çözümlemelidir.
7. Olayları ‘neticeleri itibarıyla’ değerlendirememek, uhrevi sonuçları görmemek ve görememek, ‘kötülük problemi’ni doğru anlayamamak, sanat eserlerinde hem sanatçıyı hem de muhatabını hüznün açısından yanlışlıklara sürüklemektedir.
8. Akılla fikret ve marifetullah, kalple ibret ve muhabbetullah, vicdanla ünsiyet ve ruhani lezzet kardeşdir.

Abstract

Discovering the words and languages hidden in the creation arraying from human soul to the suns is a capability as well as an examination for art, which is both a grace and a wisdom given by Allah. The issues that we see as “values” in the instructional texts give their messages directly, which is not the case in the texts of art. We are to run across certain values in a medium of life, in the places of fictional texts, in the dialogues between individuals, among sorrows, joys and feelings as manifestations of the author’s emotional and mental dynamics. The difference in terms of discourse between the values of instructional texts and the values of art moves an artist to a more sensitive position. An artist mustn’t trapped by patterns like “melodrama, preaching, an advising novel, a rhetoric text, and a complaining manner of expression.” An artist must build his art by directing the face of his imagination, intellect, will, feelings and divine emotion toward the

common goal (qibla) and analyze life with this perspective. This study tries to deal with the concepts of art, creation and value in artistic works from this perspective.

Key Words

Art, literature, creation, purpose, sorrow, joy, value in artistic works

